

Quis custodes custodiet?

Η πρόσφατη απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου για τη δημοσιότητα των δικών και τη θέση των συνηγόρων

Ευάγγελου Β. Βενιζέλου

I. Με την πρόσφατη 10/14-5-1992 απόφασή της η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου γνωμοδότησε ότι «για την ομαλή και απρόσκοπτη λειτουργία της δικαιοσύνης» είναι αναγκαίο να θεσπιστούν τα μέτρα τα οποία περιέχονται στην «πρόταση σχεδίου νόμου» που η ίδια συνέταξε και τα οποία «επιβάλλονται για τους λόγους που μνημονεύονται στην 9/22-4-1992 απόφασή της».

Τα μέτρα αυτά είναι κατά βάση δύο: *Πρώτον*, ο πλήρης αποκλεισμός της ραδιοτηλεόρασης και κάθε άλλου οπτικοακουστικού μέσου από τα ακροατήρια των ποινικών δικαστηρίων, δηλαδή ο δραστικός περιορισμός της έμμεσης δημοσιότητας των δικών και *δεύτερον*, η ενίσχυση της πειθαρχικής εξουσίας και των μέσων δικονομικού καταναγκασμού που διαθέτει το δικαστήριο απέναντι στους παριστάμενους συνηγόρους. Τα προτεινόμενα μέτρα φτάνουν πια στη δυνατότητα αποβολής του συνηγόρου του κατηγορουμένου που αν επανληφθεί και σε βάρος του νέου συνηγόρου οδηγεί — ανάλογα με τη σοβαρότητα της υπόθεσης — είτε σε υποχρεωτικό διορισμό εξ επαγγέλματος συνηγόρου είτε σε κατηγορούμενο χωρίς νομικό παραστάτη.

II. Οι προτάσεις αυτές της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου διατυπώνονται με τη μορφή «πρότασης σχεδίου νόμου». Ο καινοφανής αυτός συμφυρμός των δύο κλασικών όρων (πρόταση νόμου ή νομοσχεδίου) που χρησιμοποιεί το Σύνταγμα μας¹ υποδηλώνει ίσως την αμηχανία της Ολομέλειας ως προς τη νομική βάση του διαβήματός της. Το διάβημά της όμως αυτό προσέλαβε τη μορφή απόφασης, δηλαδή συγκεκριμένης πολιτειακής πράξης και μάλιστα με τη βα-

1. Βλ. κυρίως άρθρα 40, 44 παρ. 2, 72, 73-76 Συντάγματος 1975/86· για τη νομοπαραγωγική διαδικασία γενικότερα, βλ. αντί πολλών Ε.Β. Βενιζέλο, Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου I, 1991, σελ. 94 επ.

ρύτητα που εξ ορισμού έχει μία πράξη ανωτάτου δικαστηρίου.

Για το λόγο αυτό επιβάλλονται ορισμένες άμεσες, αν και κατ' ανάγκη συνοπτικές, παρατηρήσεις που ανάγονται στις οργανωτικές βάσεις του δημοκρατικού, κοινοβουλευτικού και δικαιοκρατικού μας πολιτεύματος, στις γενικές αρχές του Συντάγματος, στην προστασία των συνταγματικών δικαιωμάτων και στις γενικές αρχές της ποινικής μας δικονομίας.

Η διάκριση των εξουσιών

Παρατήρηση πρώτη: Η αρχή της διάκρισης των εξουσιών (άρθρ. 26 Συντ.) είναι οργανωτική βάση του πολιτεύματος άμεσα συνυφασμένη με την ίδια την αρχή του κράτους δικαίου². Η αρχή αυτή δεν είναι όμως ούτε ετεροβαρής ούτε μονομερής. Δεν περιβάλλει με εγγυήσεις μόνο την ανεξάρτητη δικαιοσύνη. Απαιτεί και προϋποθέτει σεβασμό των θεσμικών ισορροπιών ενός σύγχρονου δημοκρατικού, κοινοβουλευτικού και πολιτικά φιλελεύθερου πολιτεύματος. Στο πλαίσιο αυτό η νομοθετική πρωτοβουλία, δηλαδή η αρμοδιότητα σύνταξης και κατάθεσης προτάσεων ή σχεδίων νόμων ανήκει μόνο στη Βουλή και τη Κυβέρνηση.

Η ανάληψη μιας παρόμοιας (έστω «οιονεί») νομοθετικής πρωτοβουλίας από δικαστικό όργανο είναι, αν μη τι άλλο, ενέργεια δεκτική πολλαπλών παρεξηγήσεων. Η Ολομέλεια ενός ανωτάτου δικαστηρίου *δεν μπορεί να λειτουργεί ή να δίνει την εντύπωση ότι λειτουργεί ως ομάδα πίεσης*. Είναι συντεταγμένο και νομοθετημένο κρατικό όργανο με συγκεκριμένη αρμοδιότητα. Αυτό ισχύει και για τις αρμοδιότητες της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου κατά το άρθρο 14 του ν. 1756/1988 όπως αυτό αντικαταστάθηκε από το άρθρο 3 του ν. 1868/1989: Η Ολομέλεια θα μπορούσε να διατυπώσει τη γνώμη της για κάποια πρόταση ή κάποιο σχέδιο νόμου, αν η Βουλή ή η Κυβέρνηση αναλάμβανε την αναγκαία νομοθετική πρωτοβουλία³. Η αποδοχή της άποψης ότι η Ολομέλεια ενός ανωτάτου δικαστηρίου μπορεί να προβαίνει με δική της πρωτοβουλία στη σύνταξη νομοσχεδίων, έστω για θέματα σχετιζόμενα με τη λειτουργία της δικαιοσύνης, εμπεριέχει τον προφανή κίνδυνο της σύγχυσης των εξουσιών και της υπέρβασης των φραγμών που η διάκρισή τους επιβάλλει.

Θα ήταν άραγε ανεκτή η διατύπωση από την Ολομέλεια της Βουλής ή από το Υπουργικό Συμβούλιο ενός «σχεδίου απόφασης» για εκκρεμή δίκη;

Παρατήρηση δεύτερη: Η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου τονίζει ότι κίνητρο

2. Βλ. τελείως ενδεικτικά, υπό το ισχύον Σ. 1975/86, *Ε.Β. Βενιζέλο*, ό.π., (υποσ. 1), σελ. 282 επ. και 311 επ. καθώς και τις βιβλιογραφικές ενδείξεις στις σελ. 322-323.

3. Είναι προφανές ότι η περ. β' της παραγρ. 7 του άρθρου 14 ν. 1756/88 (όπως αυτό αντικαταστάθηκε με το άρθρο 3 του ν. 1868/89) δεν μπορεί να υπερβεί τα όρια που θέτει το άρθρο 73 παρ. 1 Σ. ως προς την αρμοδιότητα ανάληψης νομοθετικής πρωτοβουλίας. Η κατά τη διάταξη αυτή του ν. 1756/88 αρμοδιότητα της Ολομέλειας κάθε δικαστηρίου περιορίζεται στη λήψη αποφάσεως για θέματα γενικότερου ενδιαφέροντος οργάνωσης και λειτουργίας του (αντίστοιχου) δικαστηρίου και απονομής της δικαιοσύνης.

της ήταν τα γνωστά επεισόδια στη δίκη των διοικητών των ΔΕΚΟ. Για τα γεγονότα όμως αυτά έχουν κινηθεί ή έστω πρέπει να κινηθούν οι προβλεπόμενες ποινικές και πειθαρχικές διαδικασίες για όλους όσους φέρονται να εμπλέκονται σ' αυτά. Έως την ολοκλήρωση των διαδικασιών αυτών η γνώση της Ολομέλειας του ΑΠ παραμένει σ' ένα αβέβαιο και ασαφές ειδησεογραφικό επίπεδο. Αρκεί άραγε η πληροφόρηση αυτή των μελών του Αρείου Πάγου για να θεμελιώσει μια νομοθετική (ουσιαστικά) πρωτοβουλία που αφορά βασικά νομοθετήματα όπως ο Ποινικός Κώδικας, ο Κώδικας Ποινικής Δικονομίας και ο Κώδικας περί Δικηγόρων και αγγίζει θεμελιώδεις νομικούς και πολιτισμικούς θεσμούς, όπως ο συνήγορος και η δημοσιότητα της ποινικής δίκης; Προφανώς όχι.

Προφανώς όχι, ακόμη και αν οι ποινικές και πειθαρχικές διαδικασίες είχαν ολοκληρωθεί. Γιατί βασικά νομοθετήματα και θεμελιώδεις θεσμοί δεν τροποποιούνται με αφορμή ένα και μόνο περιστατικό, όσο βαρύ και αν είναι αυτό. Το πρωταρχικό στοιχείο του νόμου είναι ο γενικός και αφηρημένος και όχι ο ειδικός, ατομικός και περιστασιακός χαρακτήρας των ρυθμίσεών του. Και αυτό συνιστά κατάκτηση του Κράτους δικαίου.

Αντιβουλευτική διάθεση;

Παρατήρηση τρίτη: Η αναστολή της δικηγορικής ιδιότητας των βουλευτών στο σκεπτικό και στη νομοτεχνική κατάσταση που προτείνει η Ολομέλεια του ΑΠ δεν συνδέεται ούτε με τον δικηγορικό πληθωρισμό ούτε με την κατανομή της δικηγορικής ύλης. Συνδέεται με τον κίνδυνο διατάραξης των συνεδριάσεων των δικαστηρίων και με τη δυνατότητα λήψης μέτρων δικονομικού καταναγκασμού κατά των παρισταμένων συνηγόρων. Κατά τον τρόπο όμως αυτό ο βουλευτής-δικηγόρος αντιμετωπίζεται εξ αντικειμένου ως *δυσνητικός ταξαξίας*.

Τα μέλη του ΑΠ σίγουρα γνώριζαν πολύ καλά ότι ιστορικά ο *αντικοινοβουλευτισμός* και ο *αντιβουλευτισμός* συνδέθηκαν πάντοτε με περιόδους αμφισβήτησης και κρίσης της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Μία απόφαση ανωτάτου δικαστηρίου δεν μπορεί συνεπώς να περιέχει τέτοιους — σίγουρα αθέλητους — αντιβουλευτικούς υπαινιγμούς.

Η διαφάνεια της Δικαιοσύνης

Παρατήρηση τέταρτη: Ο αποκλεισμός της ραδιοτηλεόρασης και όλων των οπτικοακουστικών μέσων ενημέρωσης προτείνεται χωρίς διάκριση, χωρίς κλιμάκωση και χωρίς κανένα ρητό συσχετισμό με το άρθρο 93 παρ. 2 και 3 Συντάγματος και με τα άρθρα 6 παρ. 1 και 10 ΕυρΣΔΑ. Εδώ θα μπορούσαν να ειπωθούν πάρα πολλά για τη σημασία που έχει στην ελληνική έννομη τάξη η ειδική διάταξη του άρθρου 93 παρ. 2 και 3 Συντ., για το κανονιστικό περιεχόμενο και την επικουρική λειτουργία του άρθρου 10 ΕυρΣυμβΔικΑνθρ καθώς

και για τα πορίσματα που προκύπτουν από μία ενδελεχή συγκριτική έρευνα⁴. Η οικονομία του χώρου εστιάζει την προσοχή μου σ' ένα σημείο:

Ο αποκλεισμός της ραδιοτηλεόρασης, των φωτογραφιών και των μαγνητοφώνων συνδέεται στην απόφαση της Ολομέλειας μόνο με το κύρος και την ανεξαρτησία της λειτουργίας της Δικαιοσύνης. Θα ήταν κατανοητές οι ευαισθησίες ως προς τη ραδιοτηλεοπτική μετάδοση των δικών, αν αυτές είχαν ως αφετηρία την ανάγκη για πληρέστερη αναζήτηση της αλήθειας και κυρίως την προστασία της προσωπικότητας και του ιδιωτικού βίου του κατηγορουμένου⁵. Εδώ όμως ο σκοπός της ρύθμισης σχετίζεται μόνο με το «κύρος της δικαιοσύνης». Και σίγουρα δεν είναι τυχαίο το γεγονός πως από τον τεράστιο αριθμό ποινικών δικών που διεξάγονται καθημερινά μία μόνο μεταδόθηκε πλήρως και απευθείας από την τηλεόραση. Η γνωστή δίκη στο Ειδικό Δικαστήριο του άρθρ. 86 Σ. και σε πολύ μικρότερο βαθμό η δίκη των διοικητών των ΔΕΚΟ.

Κινδυνεύει άραγε το κύρος της Δικαιοσύνης, από την οπτικοακουστική καταγραφή και την ραδιοτηλεοπτική μετάδοση των δικών, δηλαδή του τρόπου διεύθυνσης της διεξαγωγής μιας ακροαματικής διαδικασίας;

Αν εδώ εντοπίζεται ένας υπαινιγμός ως προς τον ιδιαίτερα εύθραυστο και επισφαλή χαρακτήρα του κύρους της δικαιοσύνης, τότε ο υπαινιγμός αυτός διατυπώθηκε στην απόφαση της Ολομέλειας (η οποία από ότι φαίνεται προσπάθησε να παραπέμψει έμμεσα στις έννοιες που χρησιμοποιούνται στο άρθρο 10 παρ. 2 ΕυρΣυμβΔικΑνθρ)⁶ και όχι στο παρόν σχόλιο.

4. Στην πρόσφατη ελληνική βιβλιογραφία τη σχετική θεωρητική συζήτηση παρουσιάζουν κυρίως οι εργασίες των: Ν. Δημητράτου, Προβλήματα δημοσιότητας στην ποινική δίκη, ΝοΒ 1991, σελ. 342, Γρ. Καλφάλη, Η δημοσιότητα στην ποινική δίκη, Αρμενόπουλος/επιστημονική επετηρίδα 6, 1985, σελ. 25 επ., Χρ. Μπάκα, Η δημοσιότητα στην ακροαματική διαδικασία σήμερα, σε: Μνήμη Ν. Χωραφά - Η. Γάφου - Κ. Γαρδίκας, τόμ. Β', σελ. 52 επ. όπου και αναφορά στην πλουσιότερη σχετική βιβλιογραφία και σε διεθνές και σε εγχώριο επίπεδο. Βλ. ακόμη, από την οπτική γωνία του δικαίου των ΜΜΕ (και με αφορμή τη μετάδοση της δίκης που διεξήχθη ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου του άρθρου 86 από τον Μάρτιο 1991 και μέχρι τον Ιανουάριο 1992), Κ. Μίντζηρα, Η μετάδοση από τα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας της ποινικής δίκης, ΝοΒ 1991, σελ. 682 επ.
5. Βλ. υποσ. 4 και προεχ. Ν. Ανδρουλάκη, Θεμελιώδεις έννοιαι της ποινικής δίκης, τεύχ. Β', 1975, σελ. 133 επ., Φ. Παπαρρηγοπούλου-Σκορίνη, Η πληροφόρηση του κοινού δια του τύπου και η προστασία της προσωπικότητας του κατηγορουμένου, ΝοΒ 1977, σελ. 279 επ.
6. Για το κανονιστικό περιεχόμενο και τις περιοριστικές ρήτρες του άρθρου 10 παρ. 2 ΕυρΣΔΑ, καθώς και για τη σχετική νομολογία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, βλ. τελείως ενδεικτικά από την ελληνική βιβλιογραφία Κρ. Ιωάννου, Η ραδιοτηλεόραση μεταξύ συντάγματος και διεθνούς προστασίας, ΕΕΕυρΔ, 1989, σελ. 253 επ. και ιδίως σελ. 302 επ. (με πυκνές αναφορές στη σχετική βιβλιογραφία) και από την ξενόγλωσση βιβλιογραφία: G. Cohen-Jonathan, La Convention Européenne des Droits de l'homme, 1989, σελ. 429 επ. και 465 επ. (όπου και αναφορά σ' όλες τις σχετικές αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, δηλαδή στις υποθέσεις Handyside, Sunday Times και Lingens) και R. Pinto, La liberté d'informations et d'opinion en droit international, 1984.

Το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης (άρθρ. 10 παρ. 1 ΕυρΣΔΑ) που περιλαμβάνει

Η δημοσιότητα των δικών από το διαφωτισμό και μετά είναι μηχανισμός ελέγχου και αυτοελέγχου· φιλελεύθερη εγγύηση που προστατεύει τον κατηγορούμενο απέναντι στη μυστικότητα και την αυθαιρεσία και όχι το κύρος του δικαστή απέναντι στην κοινή γνώμη. Η τριβή με τη δημοσιότητα είναι άλλωστε το ελάχιστο εμπόδιο που πρέπει να υπερπηδά αυτός που έχει την τιμή και την ευθύνη να δικάζει τους συνανθρώπους του⁷. Ας μην το ξεχνάμε: η δημοσιότητα των δικών, η δημοσιότητα των συνεδριάσεων της Βουλής και γενικότερα η αρχή της δημόσιας (φανερής) δράσης των κρατικών οργάνων έχει θεσπιστεί για να φυλάττει τους φύλακες. Έχει θεσπιστεί γιατί το ερώτημα *Quis custodes custodiet* είναι και επίκαιρο και επίμονο σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης, όπως δείχνει και η διεθνής βιβλιογραφία⁸.

την ελευθερία της γνώμης και της λήψης ή μετάδοσης πληροφοριών ή ιδεών με οποιονδήποτε τρόπο συμπεριλαμβανομένης της ραδιοτηλεόρασης και όλων των οπτικοακουστικών μέσων, είναι δεκτικό περιορισμών: οι περιορισμοί όμως αυτοί: *πρώτον*, πρέπει να είναι θεμιτοί κατά το εθνικό Σύνταγμα, το οποίο και προφανώς υπερισχύει των ρυθμίσεων της Σύμβασης όταν παρέχει μείζονα προστασία (βλ. άρθρ. 60 ΕυρΣΔΑ): *δεύτερον*, πρέπει να προβλέπονται από το νόμο (δηλαδή από διάταξη γενική και αφηρημένη που έχει θεσπιστεί κατά τη συνταγματικά προβλεπόμενη νομοπαραγωγική διαδικασία): *τρίτον*, πρέπει να υπακούει στα όρια και τις προδιαγραφές της αρχής της αναλογικότητας, δηλαδή ο περιορισμός να είναι μέτρο αναγκαίο σε μια δημοκρατική κοινωνία: και *τέταρτον*, να υπηρετούν ένα συμβατικά και συνταγματικά θεμιτό σκοπό από αυτούς, που καταγράφει ρητά το ίδιο το άρθρο 10 παρ. 2 ΕυρΣΔΑ. Μεταξύ των σκοπών αυτών περιλαμβάνεται η διασφάλιση του κύρους και της αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας.

Η Ολομέλεια του ΑΠ στην σχολιαζόμενη απόφαση θέτει ως δεδηλωμένο σκοπό των νομοθετικών ρυθμίσεων που προτείνει όχι το κύρος και την αμεροληψία της δικαστικής εξουσίας, αλλά το κύρος και την ανεξαρτησία των λειτουργιών της δικαιοσύνης. Η διαφορά είναι αφενός μεν καιρία, αφετέρου δε χαρακτηριστική. Ανεξάρτητα όμως από αυτό σε μία αιτιολογημένη απόφαση Ολομέλειας ανωτάτου δικαστηρίου που οφείλει να πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 93 παρ. 3 Συντ. κατά τρόπο υποδειγματικό, θα έπρεπε να περιλαμβάνεται ενδελεχής εξέταση της συνδρομής όλων των παραπάνω προϋποθέσεων που απορρέουν από την ΕυρΣΔΑ και το ισχύον Σύνταγμα της χώρας.

Αντί γ' αυτό η Ολομέλεια του ΑΠ αρκείται να βεβαιώσει κατά τρόπο αξιωματικό ότι αποφάσισε «να μην εισηγηθεί τη λήψη κανενός μέτρου που δεν θα ήταν αναπόφευκτα αναγκαίο για την επίτευξη του σκοπού αυτού». Με τη διατύπωσή της αυτή η Ολομέλεια υπονοεί προφανώς ότι μένει πιστή στα κριτήρια της αρχής της αναλογικότητας και μάλιστα στις προϋποθέσεις της *stricto sensu* αναλογικότητας. Η αρχή όμως της αναλογικότητας τόσο στο πεδίο του συντάγματός μας, όσο και στο πεδίο της ΕυρΣΔΑ είναι ένα λεπτομερές και ευαίσθητο σύστημα δικανικών συλλογισμών και ερμηνευτικών κανόνων που πρέπει να αποτυπώνονται στην πλήρως αιτιολογημένη απόφαση του δικαστή και όχι μια αυταπόδεικτη και πανηγυρική εξαγγελία. Βλ. αντί παρά πολλών *Ε.Β. Βενιζέλο*, Το γενικό συμφέρον και οι περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων, 1990, ιδίως σελ. 203 επ. όπου και μνεία της σχετικής βιβλιογραφίας (σελ. 205-206)· για την αρχή της αναλογικότητας στο πλαίσιο της ΕυρΣΔΑ, βλ. *G. Cohen-Jonathan*, ό.π., σελ. 551 επ., *Π. Νάσκου-Περράκη*, Το άρθρο 15 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης δικαιωμάτων του ανθρώπου. Θεωρητική και νομολογιακή προσέγγιση, 1987, σελ. 102 επ.

7. Πρβλ. και *Γρ. Καλφάη*, ό.π. (υποσ. 4), σελ. 40-41.

8. Βλ. ενδεικτικά, *M. Cappelletti*, "Who watches the watchman?". A comparative study on judicial responsibility, σε: *S. Shetreet - J. Deschênes* (επιμ.), *Judicial independence: The contemporary debate*, 1985, σελ. 550 επ., του ίδιου, *Le pouvoir des juges*, 1990· ακόμη, *J.M. Varaut*, *Le droit au juge*, 1991, σελ. 150 επ. (με τον τίτλο: *Quis custodes custodiet?*).

Ο συνήγορος

Παρατήρηση πέμπτη: Ο δικηγόρος ως λειτουργός της δικαιοσύνης οφείλει να σέβεται το δικαστήριο και δικαιούται του ίδιου σεβασμού από αυτό⁹. Μια δικονομική νομοθεσία που αντιμετωπίζει μόνο τον δικηγόρο μεταξύ των άλλων παραγόντων της δίκης ως υποψήφιο ταραξία και ως μελλοντικό εγκληματία είναι μια δικονομική νομοθεσία που πάσχει από δικαιοκρατικό έλλειμμα. Από το σημείο αυτό και μετά θα μπορούσαν να λεχθούν πολλά και κοινότυπα πράγματα για τον ευρωπαϊκό νομικό πολιτισμό και τις κατακτήσεις του, για το άρθρο 20 παρ. 1 Συντάγματος και το άρθρο 6 της ΕυρΣΔΑ¹⁰. Ελπίζουμε ότι είναι περιττά.

Η ευαισθησία της κοινότητας των νομικών

III. Η Δικαιοσύνη έχει ανάγκη από άμεσα μέτρα θεσμικού εκσυγχρονισμού. Οι εστίες έντασης είναι πολλές. Δεν είναι όμως αυτές που εντοπίζει και προβάλλει η 10/1992 απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου. Εντούτοις η πρωτοβουλία αυτή του Ανωτάτου Δικαστηρίου της πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης θα μπορούσε να έχει και τη θετική της όψη, αν προκαλέσει και αν τροφοδοτήσει την αναγκαία συζήτηση ανάμεσα στα μέλη της νομικής κοινότητας: Οι Δικηγορικοί Σύλλογοι, τα νομικά τμήματα των Πανεπιστημίων και το δικαστικό σώμα είναι βέβαιο ότι έχουν πολλά να εισφέρουν.

9. Βλ. άρθρα 38 και 45 του ν.δ. 3026/1954 (κώδικας δικηγόρων).

10. Βλ. υποσ. 4 και 6 για το άρθρο 20 παρ. 1 Σ. σε σχέση με την ποινική δίκη, βλ. *Αργ. Καρρά*, Η αρχή της δικαστικής ακροάσεως στην ποινική δίκη, 1989, σελ. 62 επ., 86 επ., 134 επ., 235 επ.